

*"Warum ich am liebsten mit der Natur verkehre
ist, weil sie immer Recht hat und der Irrtum nur
auf meiner Seite sein kann"*

Goethe

Spontane ontwikkelingen op landschapsschaal en het belang van risicospreiding en gradiënten bij natuurontwikkeling

Is het natuurlijke landschap nu een wildernis, een soort parklandschap met een aanzienlijke dichtheid aan grote grazers, of een min of meer gesloten boslandschap waarin deze dieren in mindere mate de landschapsstructuur bepalen? Moeten beheerders nu wel of niet grote grazers inzetten? Een beschouwing.

Omtrent het vroegere Nederlandse landschap is een aantal gegevens beschikbaar. Die gegevens blijken op verschillende wijze geïnterpreteerd te kunnen worden, zoals blijkt uit de discussie in dit tijdschrift rond het proefschrift van Vera (1997) door Stortelder (1998), Van Beusekom (1998), Verkaar (1998) en Vera (1998). Vera stelt dat het vroegere natuurlijke landschap een parkachtig karakter had met een aanzienlijke dichtheid aan grote herbivoren, vergelijkbaar met de huidige dichtheid van deze dieren in New Forest (Engeland). Anderen, waaronder auteur dezes (Londo, 1997), stellen zich op veel plaatsen in Nederland een min of meer gesloten boslandschap voor waarin grote herbivoren minder structuurbepalend zijn. Meer open en parkachtige landschappen zouden van nature tot bepaalde gebieden beperkt zijn geweest.

Er dreigt voor de natuurontwikkelaar/-beheerder een dilemma te ontstaan: moet hij nu wel of niet grote grazers inzetten?

Spontane ontwikkeling op landschapsschaal

In het handboek 'Natuurontwikkeling' (Londo, 1997) hoop ik duidelijk gemaakt te hebben dat spontane ontwikkeling van genivelleerde, bemeste en ontwaterde gronden niet tot een gevarieerde natuur zal leiden en geen soelaas zal bieden aan veel bedreigde planten- en diersoorten. Daarbij maakt het niet veel uit of uiteindelijk een parklandschap of een boslandschap zal ontstaan: het geldt voor beide.

Natuurtechnische milieubouw is belangrijk om meer variatie in levensgemeenschappen te verkrijgen in het betreffende gebied.

Overigens hoeft het niet zo te zijn dat het nieuwe natuurlijke landschap gelijk zal zijn aan het vroegere natuurlijke landschap. Allerlei veranderingen in het milieu maken het waarschijnlijk dat het nieuwe landschap daarvan in zekere mate zal afwijken. Daarom heb ik dat nieuwe landschap 'potentieel-natuurlijk' genoemd.

Moeten wij de natuur wel in een bepaalde, door de mens gewilde, richting sturen? Kunnen wij dat niet aan de natuur zelf overlaten? Bij natuurontwikkeling op landschapsschaal pleit ik voor een natuurlijke landschapontwikkeling onder invloed van grote herbivoren. Niet alleen horen deze dieren in het Nederlandse landschap thuis, maar ook hebben ze een verrijkend effect op de levensgemeenschappen die ontstaan. Onder meer leidt het tot een sterk in de tijd gespreide bosontwikkeling waardoor

meer gevarieerde bossen ontstaan, met bomen die in leeftijd variëren. Daardoor wordt meteen een basis gelegd voor kleinschalige verjongingsprocessen.

Eer een voormalig agrarisch landschap in een bosrijk gebied is overgegaan, zullen waarschijnlijk al gauw één à twee eeuwen verstreken zijn. Ik hoop dat we in Nederland een aantal zeer grote gebieden zullen hebben waar flora en fauna zich ongestoord kunnen ontwikkelen. Daarbij denk ik ook aan het ongemoeid laten van eenmaal geïntroduceerde grote herbivoren. We zien dan vanzelf wel wat er gebeurt: een ontwikkeling naar een meer of minder gesloten boslandschap of naar een meer open parklandschap. In ieder geval zullen lange tijd meer open parklandschappen, wildernissen à la Vera, overheersen.

Variatie in milieu

Naarmate in een landschap meer variatie in het milieu is, zal de bosvorming ruimtelijke verschillen te zien geven. Natte gebieden hebben in het algemeen de neiging sneller in bos over te gaan dan droge. Ook de grondsoort en de mate van voedselrijkdom (o.a. bemestingsgraad) hebben een sterke invloed op de snelheid van spontane bosvorming.

Bij integrale begrazing van grote gebieden zal ook de begrazingsintensiteit van plaats tot plaats verschillen. Daar drogere gronden door grazers meer geprefereerd worden dan natte, worden voornoemde ruimtelijke verschillen in bosvorming door begrazing versterkt.

Kortom, de ontwikkelingen zullen naar mijn verwachting ruimtelijk gevarieerd zijn. Het is waarschijnlijk dat zich ook bij aanwezigheid van grote herbivoren op veel plaatsen min of meer gesloten bossen zullen ontwikkelen. Elders kan die bosontwikkeling zo langzaam gaan dat het er in een mensenleven op lijkt dat

Platform

In deze rubriek is ruimte voor opinies en reacties. Naar aanleiding van de discussie rond het proefschrift van dr. F.W.M. Vera rond het wildernis-concept van natuurlijke landschappen in het maartnummer van 1998 gaat Ger Londo in op de betekenis hiervan voor natuurbeheerders.

Bos of parklandschap als eindstadium van een natuurlijke ontwikkeling? Waar een sterke tendens is naar spontane bosvorming en de abiotische dynamiek gering of afwezig is, is de

kans groot dat het potentieel-natuurlijke landschap uit min of meer gesloten bos bestaat, ook bij aanwezigheid van grote herbivoren in natuurlijke dichtheden (foto: Bert Bos).

Vera met zijn visie gelijk heeft. Pas generaties na ons zullen de eindstadia zien, althans bij min of meer gelijk blijvende klimaatsomstandigheden. Want als het versterkte broeikas effect tot klimaatverandering leidt, zal ook het potentieel-natuurlijke landschap veranderen.

Risicospreiding bij natuurontwikkeling

Het verdient sterke aanbeveling om bij natuurontwikkeling naar ruimtelijke variatie te streven. Stel dat op de meeste gronden bij een geheel spontane ontwikkeling een min of meer gesloten bos tot ontwikkeling komt. Dan is het zeer zinvol om daarnaast een voldoende oppervlakte aan halfnatuurlijke landschappen te hebben, zowel parklandschappen als open landschappen. Veel bedreigde planten- en diersoorten zijn immers aan dergelijke landschappen gebonden (Londo, 1997). In het ongeperceleerde halfnatuurlijke landschap moet de mens een grotere begrazingsintensiteit handhaven dan er van nature zou zijn.

En omgekeerd is het goed om in allerlei natuurontwikkelingsgebieden voldoende bestaand bos (althans voorlopig) van begrazing uit te sluiten, zeker als deze nogal intensief is. Het gaat hier speciaal om oude bossen die zich lange tijd zonder begrazingsinvloeden ontwikkeld hebben en waar kenmerkende soorten voor

oude bossen aanwezig zijn. Vooral in situaties waar dergelijke bossen klein van omvang zijn en temidden van een grote oppervlakte aan grasland en ruigte liggen, is te verwachten dat integrale begrazing tot een sterke verarming zal leiden. Deze bossen moeten juist als soortenbron voor nieuwe bosgebieden fungeren.

Naar nieuwe antropogene gradiënten op landschapsschaal

Het is niet zinvol om bovenvermelde ruimtelijke variatie in potentieel-natuurlijke landschappen en halfnatuurlijke landschappen lukraak over ons land te spreiden. Veel beter is het om landschappelijke structuren te creëren die ook in andere opzichten functioneel zijn. Het scheppen van nieuwe antropogene gradiënten op landschapsschaal is een der beste dingen die we in het kader van natuurontwikkeling kunnen doen (Schroevers, 1994; Londo, 1997). Dat komt neer op het creëren van overgangszones tussen grote natuurgebieden enerzijds met een relatief geringe menselijke beïnvloeding, en anderzijds het moderne cultuurlandschap en het urbane landschap met een zeer sterke beïnvloeding. Bij dergelijke overgangszones kunnen we denken aan grote multifunctionele gebieden die onder meer een bufferfunctie voor natuurgebieden vervullen.

Kleinschalig natuurbeheer blijft nodig!

Het is een illusie te menen dat een integraal beheer van niets doen of extensieve begrazing op landschapsschaal voldoende is voor het behoud van de huidige diversiteit aan levensgemeenschappen en soorten. Dit geldt zeker voor een groot deel van onze graslanden. Bij extensieve jaarrondbegrazing zullen zich gro-

tendeels ruigten ontwikkelen op de plaatsen waar geen bos of struweel tot ontwikkeling komt. De graslandcomponent zal maar een betrekkelijk klein deel van de totale oppervlakte innemen. De huidige luchtverontreiniging versterkt nog eens het proces van ruigtevorming.

Wanneer we de diversiteit aan graslandtypen willen behouden, zal ook een kleinschalig perceelsgevijs beheer van maaien en begrazen nodig zijn. In sterke mate geldt dit voor beekdalgraslanden, een typisch voorbeeld van het geperceleerde halfnatuurlijke landschap (Londo, 1997).

Besluit

De verschillende richtingen waarin het natuurlijke landschap zich kan ontwikkelen, behoeven niet tot een impasse bij het ontwikkelingsbeheer te leiden. Waar het in eerste instantie op aan komt, is dat er goede uitgangsmilieus geschapen worden, zoveel mogelijk via natuurlijke processen, en dat men zich bezint over het laten ontstaan van nieuwe antropogene gradiënten op landschapsschaal. De ontwikkeling van het nieuwe natuurlijke landschap is verder een autonoom proces. In aanvulling op de nieuwe natuurlijke landschappen kunnen wij een goede keuze doen betreffende behoud en ontwikkeling van het halfnatuurlijke landschap.

Literatuur

- Beusekom, C.F. van, 1998.** Metaforen voor de wildernis: een nieuwe bosmythe. De Levende Natuur 99(2): 79-82.
- Londo, G., 1997.** Natuurontwikkeling. Backhuys, Leiden.
- Schroevers, P., 1994.** Menselijk bemiddelde natuur. Syllabus PHLO: 1-14.
- Stortelder, A.H.F., 1998.** Visies op bos. De Levende Natuur 99(2): 78.
- Vera, F.W.M., 1997.** Metaforen voor de wildernis. Eik, hazelaar rund en paard. Dissertatie Wageningen.
- Vera, F.W.M., 1998.** Metaforen voor de wildernis; weerwoord. De Levende Natuur 99(2): 85-91.
- Verkaar, H.J.P.A., 1998.** Metaforen voor een natuurlijk open boslandschap: eik, hazelaar, rund, paard en welke nog meer? De Levende Natuur 99(2): 83-85.

Dr. G. Londo
IBN-DLO
Postbus 23
6700 AA Wageningen